

## جایگاه روش های کمی و کیفی در پژوهش علوم اجتماعی

\*دکترابرج ساعی ارسی

### چکیده

تا پایان دهه ۱۹۶۰ راهبردهای پژوهش کمی مسلط بود. امروزه وضعیت متفاوت است. با انتقاد نظری و فلسفی از اثبات گرایی و پسا اثبات گرایی و نیز نقد نوکانتی هاو پیدایش طبیعت گرایی اکنون روش های کیفی جایگاه کانونی در آموزش و پژوهش اجتماعی به دست آورده اند.

پژوهش های کیفی ریشه در کار قوم شناسان، روان شناسان، روان شناسان اجتماعی، مورخان و منتقدان ادبی دارد. پژوهش های کیفی در بر دارنده ی روش های دقیق و ژرفانگری اند که برای کشف معنایی که افراد به پدیده های اجتماعی و فرهنگی می دهند و نیز روشن کردن فرایند های ذهنی رفتارها استفاده می شود. در ایران پیشینه ی پژوهش های کیفی بسیار کوتاه است. در واقع در ایران جایگاه واقعی پژوهشهای کیفی روشن و مشخص نیست و اغلب پژوهش ها کمی اند. به نظر می رسد که دلایلی چون سهولت و آسانی، سرعت نتیجه گیری، بی نیازی از امکانات و تجهیزات مفصل، تعمیم پذیری، عدم پیچیدگی، پذیرش عمومی از سوی مراکز و سازمانهای حمایت کننده، امکان استفاده و به کارگیری از چنین پژوهش هایی رایجتر کرده است.

در مقابل، دلایلی، مانند پیچیدگی، عدم سرعت در نتیجه گیری، عدم تعمیم پذیری در اغلب موارد، عدم توجه و گرایش سازمان های پژوهشی حمایت کننده، زمان بر و پرهزینه بودن و در نهایت نبود شناخت کافی سبب شده است تا پژوهش گران گرایش کمتری به این نوع روشهای پژوهش داشته باشند. امروزه کاربرد هر دو توصیه می شود ولی این رویکردها روش های متفاوت و جهت گیری های فلسفی گوناگون دارند. بنابراین اکثر پژوهش گران در زمینه های خاصی تخصص دارند. خصوصیت قدیمی دهه های ۷۰ و ۸۰ میلادی به سرعت کهنه شده است.

**واژه گان کلیدی:** روش های کمی، روش های کیفی، رهیافتهای روش شناختی، مراحل پژوهش کمی و کیفی، شیوه های گرد آوری داده های کمی و کیفی، شیوه های واکاوی، مضمون روش ها، ویژگی روش ها، جایگاه روش ها، پارادایم های کمی و کیفی، پیامدهای پارادایم ها.

---

\* عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی اهر

## مقدمه :

تا پایان دهه ی ۱۹۶۰، راهبرهای پژوهش کمی مسلط بود. در این دهه نزدیک به ۹۰ درصد گزارش های منتشر شده در مجلات جامعه شناسی آمریکا و اروپا مبتنی بر روش کمی بررسی آماری بودند. امروزه قضیه تفاوت پیدا کرده است. به برکت انتقادهای نظری و فلسفی از اثبات گرایی، اکنون روش های کیفی جایگاه کانونی در آموزش و پژوهش اجتماعی به دست آورده اند (سیلور من، ۱۳۸۱، ص ۱).

پژوهشهای کیفی که سابقه ی آنها به سده های پیشین باز می گردد، برگرفته از کنجکاوای های نوع بشر بوده و توسط قوم شناسان، روان شناسان اجتماعی، مورخان و منتقدان ادبی رسماً شکل علمی به خود گرفته اند (استیک، ۱۳۷۹، ص ۵۳).

پژوهش های کیفی در بر دارنده ی روش های عمیق و ژرفا نگری اند که برای کشف معنایی که افراد به پدیده های اجتماعی و فرهنگی می دهند و نیز روشن کردن فرآیندهای ذهنی رفتارها استفاده می شوند. به رغم برخورداری این پژوهش ها از پیشینه ای طولانی، گستره شان در مقایسه با پژوهش های کمی بسیار کمتر است.

در ایران، پیشینه پژوهش های کیفی بسیار کوتاه است. در واقع در ایران جایگاه واقعی پژوهش های کیفی روشن و مشخص نیست و غالب پژوهش ها کمی اند. به نظر می رسد که دلایلی چون سهولت و آسانی، سرعت نتیجه گیری، بی نیازی از امکانات و تجهیزات مفصل، تعمیم پذیری، عدم پیچیدگی، پذیرش عمومی از سوی مراکز و سازمانهای حمایت کننده، امکان استفاده و به کار گیری از چنین پژوهش هایی را بیشتر فراهم کرده است.

در مقابل، دلایلی مانند پیچیدگی، عدم سرعت در نتیجه گیری، تعمیم ناپذیری در اغلب موارد، عدم توجه و گرایش سازمانهای پژوهشی حمایت کننده، زمان بروبر هزینه بودن و در نهایت نبود شناخت کافی و اصولی و نیز وجود تعاریف مبهم و ناقص از پژوهش های کیفی سبب شده است تا پژوهش گران گرایش کمتری به این نوع روش پژوهش داشته باشند (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۳۷).

این مقاله برآن است که نظرات افرادی را که پژوهش های کیفی را به دلیل عدم استفاده از فنون آماری و ... ناچیز می شمارند و نیز گروه هایی را که پژوهش های

کمی را سطحی می‌انگارند رد کرده و معتقد است که باید تفاوت میان این دو نوع روش را نه به صورت یک امر بازدارنده و تفریدی بلکه به منزله‌ی فرصتی برای گفت و گویای مستمر و فراگیری مطالب تازه از هم‌دیگر به شمار آورد تا بدین ترتیب کار مبادله علمی آسان شده و به همگرایی روشهای کمی و کیفی بیانجامد (منصوریان، ۱۳۸۱، صص ۱۱-۱۰).

در کار پژوهش علمی چه با روش کیفی یا روش کمی پژوهش گر می‌باید از خطاهای بزرگی چون خطاهای بوم شناختی، کاهش گرایی، تکرار، پایان شناسی و رابطه دروغین و کاذب فاصله بگیرد.

در بهره‌گیری و کاربرد روشهای کمی و کیفی می‌باید به محدودیت‌ها و قدرت هر دو رویکرد توجه داشته باشیم. امروزه کاربرد هر دو توصیه می‌شود این رویکردها روش‌های متفاوت و جهت‌گیری‌های فلسفی گوناگونی دارند. بنابراین اکثر پژوهش‌گران در زمینه‌های خاصی تخصص دارند. خصوصت قدیمی دهه‌های ۷۰ و ۸۰ به سرعت کهنه شده است.

هدف از نگارش این مقاله این است که ضمن بررسی جایگاه روش‌های کمی و کیفی و بیان تفاوت‌ها و شالوده‌های فلسفی متفاوت هر دو و نیز مقایسه تطبیقی آنها و بیان نکات ضعف و قدرت هر یک به شناخت مضمون‌ها و فرایند مراحل پژوهشی این روش‌ها نائل آییم و سرانجام ضمن شناخت رهیافتهای روش شناختی علوم اجتماعی در این زمینه و تحلیل پارادایم‌های پژوهش در علوم اجتماعی به پیامدهای پارادایم‌ها خواهیم رسید تا ضمن همگرایی روش‌های کمی و کیفی جایگاه نهایی آنها را تبیین کنیم.

## بیان مسأله

اغلب مشاهده می شود که پژوهشگران کم تجربه برخی روش های کمی را نمی می کنند و بعضی دیگر روش های کیفی پژوهش را . نگرش تک بعدی به روش های کمی و کیفی پژوهش در علوم اجتماعی این معضل را بوجود می آورد . آیا صرفاً روش های کمی به تولید علم می انجامند ؟ و یا آیا فقط روش های کیفی ما را به تولید دانش رهنمون می شوند؟ این اختلاف اتخاذ روش های کمی و کیفی از شالوده های فلسفی آنها سرچشمه می گیرد . آیا ما می توانیم هر کدام از روش های کمی و کیفی پیشرفته را امروزه در جایگاه ویژه خود مبتنی بر ماهیت مسأله و موضوع مورد مطالعه به کار ببندیم ؟ آیا در روش های کمی می توان از سطح توصیفی رها شد و به سطح شناخت نائل آمد ؟ آیا در روش های کیفی صرفاً می توان به سطح شناخت دست یافت؟

## برخی پرسش ها

این مقاله بر آن است تا جایگاه واقعی روش های کمی و کیفی در پژوهش اجتماعی را مشخص سازد. به زبان دقیق تر جایگاه واقعی روش های کمی در پژوهش اجتماعی کجاست؟ جایگاه واقعی روش های کیفی در این نوع از پژوهش ها کجا قرار دارد؟ آیا روش های کمی و کیفی به جای یکدیگر می توانند بکار گرفته شوند؟ آیا کاربرد تلفیقی روش های کمی و کیفی کاربرد بهینه ای خواهد داشت؟ کدامیک از آنها علمی هستند؟ و راه به تبیین پدیده ها می برند؟ و سرانجام کدام یک به کشف قانون مندیهای حاکم بر زندگی اجتماعی بشر نائل می شوند؟

## رویکردهای نظری

در کاربرد روش های پژوهش در علوم اجتماعی دیدگاه های متفاوتی وجود دارد . این دیدگاه ها طبیعتاً از ماهیت نظریه ها و مکاتبی ناشی می شوند که کاربران این روش ها به آن تعلق دارند. به عنوان مثال اثبات گرایان روشی را که تفسیر گرایان به

کار می‌برند، به کار نخواهند گرفت و نیز جامعه‌شناسان انتقادی از روش‌های دیگر بهره خواهند گرفت. به تعبیر دقیق‌تر مسأله روش را مشخص خواهد کرد و در چارچوب نظری آن را تجلی خواهد داد.

یکی از دیدگاه‌های مهم در این زمینه کاربرد صرف روش‌های کمی است. این نظر گاه روش‌های کیفی را روش‌نمی‌داند بل آنها را چشم‌انداز (perspective) تشخیص می‌دهد. استدلال این است که چون روش‌های کیفی به معانی می‌پردازند ولی روش‌های کمی در پی شمارش دقیق اند پس چون معانی قابل شمارش نیستند از مقوله روش خارج می‌شوند.

دیدگاه دوم این دو مقوله را ازهمدیگر جدا می‌داند. برای روش‌های کمی جایگاه خاص خود را قایل است و معتقد است فرض‌ها و نگرش‌های متفاوتی دارد و روش‌های کیفی نیز به موضوعات و مفاهیم خاص می‌پردازد که در حیطه مطالعه‌ی ما نمی‌تواند باشد. پس هر یک جایگاه ویژه‌ی خود را دارد. اولی به شمارش (counting) و دومی به معنی (meaning) دقت نظر دارد.

نظر گاه سوم نیز وجود دارد. این دیدگاه متمایل به تلفیق و ترکیب روش‌های کمی و کیفی است و معتقد است که این پژوهشگر است که به فراخور موضوع و طرح مسأله و چارچوب نظری و گمانه‌های پژوهشی اش روش یا روش‌های کمی و کیفی مناسب را انتخاب و برای تبیین پدیده‌ها بکار خواهد گرفت. در این دیدگاه تأکید بر هر دو جنبه‌ی روش یعنی کمی و کیفی است.

### رهیافت‌های روش‌شناختی علوم اجتماعی

در زیر به طور خلاصه سه رویافت روش‌شناختی علوم اجتماعی - اثبات‌گرا، تفسیری و انتقادی - را بررسی می‌کنیم تا از این طریق مرز میان دو روش کمی و کیفی روشن شود. وقتی سخن از اثبات‌گرایی می‌رود به نقد آن نیز خواهیم پرداخت. دیدگاه اول اثبات‌گرایی بنا به سیر تاریخی پژوهش، ابتدا، تحقیقات علوم طبیعی را شامل می‌شده است و سپس برخی از صاحب‌نظران اجتماعی از این رویافت استفاده کرده و با الگو برداری از آن این زمینه را گسترش داده و به سطوح علوم

اجتماعی نیز کشانده اند. پژوهشگران اثبات گرا ، داده های کمی دقیق را ترجیح می دهند و اغلب از شیوه های آزمایشی ، به پیمایشی و آمار استفاده می کنند . بدین ترتیب ملاحظه می شود. که گرایش این پژوهشگران بیشتر متوجه انجام پژوهش های کمی است (منصوریان ، ۱۳۸۱، صص ۲۳-۲۱).

در نقد اثبات گرایی ملاحظه سه فرض زیر اساسی است :

۱- از جهت تحلیلی ، نمی توان دانش مبتنی بر عقل سلیم انسان ها را درباره ی ساختار های اجتماعی کنار گذاشت، به این امیدواهی که دیدگاهی عینی بدست آید. دریک جهان مبتنی برهم ذهنی (intersubjective) ، مشاهده گرو مشاهده شونده ، هر دو ، منابع یکسانی را برای تشخیص معانی به کار می برند.

۲- از جهت روش شناختی ، باید دانست که منطق آماری و روش تجربی همیشه برای بررسی جهان مبتنی بر هم ذهنی مناسب نیست. روش های نمونه گیری تصافی و کاربرد گروه های کنترل از منطقی سرچشمه می گیرد که درمورد جهان پسا اثبات گرایی (post-positivism) لزوماً به کار بستنی نیست.

۳- از جهت عملی ، از آنجا که با جهان مبتنی بر هم ذهنی سر و کار داریم ، خط مشی های دخالتگرانه ی مبتنی بر الگوی تغییر ناشی از محرک - واکنش ، چه از نظر تحلیلی و چه از جهت سیاسی پذیرفتنی نیستند . از همین رو ی ، دیگر نمی توانیم تصویری از ((متخصصان )) عینی را بپذیریم که ((متغیر هایی )) را برای تولید پیامدهای ((بهنتر)) و قابل قبول برای تحقیق عملی می سازند (سیلورمن، ۱۳۸۱، صص ۲-۱).

دیدگاه دوم یعنی تفسیری به آشکار کردن نادیده ها تمایل دارد و به مطالعه و بررسی تفصیلی و جزء به جزء یک متن و معانی نهفته در آن می پردازد . پژوهشگران مذکور اغلب از شیوه های مشارکتی و تحقیق میدانی استفاده کرده و بنابراین کارشان مستلزم بکارگیری زمانی طولانی است (منصوریان ، ۱۳۸۱، صص ۲۵-۲۳).

دیدگاه سوم یعنی دیدگاه انتقادی ، اثبات گرایی را به دلیل کوتاهی در درک معانی مردم و توانایی آن در اندیشه و احساس به نقد می کشد و رهیافت تفسیری را به دلیل ذهنی بودن بیش از حد و نسبی گرایی مورد انتقاد قرار می دهد. به طور کلی این رهیافت ، علوم اجتماعی را به عنوان فرایند بررسی انتقادی برای آشکار کردن

ساختارهای جهان مادی به منظور کمک به مردم در دگرگون سازی شرایط و ساختن دنیای بهتر برای خود تعریف می کند (همان، ص ۴۵).

### روش های کمی و گونه های آن

روش های کمی روش هایی اثبات گرایانه هستند که قیاسی و جزء گرایانه به تأیید عینی پدیده های بیرونی پرداخته و با نظارت بر متغیرها به دنبال یافتن حقایق و علل با سمت گیری اثباتی یا تأییدی هستند.

برخی گونه های روش های کمی عبارتند از : روش موردی ، روش میدانی ، روش همبستگی یا روش هم خوانی ، روش علی- قیاسی یا روش پس از وقوع یا پس رویدادی ، روش تجربی حقیقی ، روش شبه تجربی یا روش نیمه تجربی ، روش کاربردی یا روش علمی ، روش پیمایشی ، روش زمینه یابی ، روش توصیفی ، روش تحلیل مسیر ، روش تحلیل عوامل ، روش تحلیل تمایزات ، روش تحلیل افتراق ، روش تداومی ، روش مقطعی ، روش آزمایش طبیعی ، طرح های تجربی مقدماتی ، روش های آزمایش میدانی ، روش آزمایشگاهی ، روش آرشیوی یا روش اسنادی ، روش بنیادی ، روش گذشته نگر ، روش آینده نگر ، روش آزمایشی .

### روش های کیفی و گونه های آن

روش های کیفی ، روش های پدیدار شناسانه هستند که استقرایی و کل گرایانه به تبیین ذهنی پدیده های درونی پرداخته و بدون نظارت نسبی به دنبال درک نظرگاه کنش گر به کشف تبیینی پدیده ها نائل می شود.

برخی گونه های روش های کیفی عبارتند از : روش پژوهش تفسیری ، روش پژوهش طبیعت گرایانه ( یا سرشت گرایانه ) ، روش پژوهش پدیدار شناسانه ، روش پژوهش توصیفی ، روش پژوهش نوع شناسی (Typology) روش پژوهش طبقه بندی (Toxonomy) روش هم سنجی ثابت (constant comparison) یا نظریه پس زمینه ای (Grounded Theory) روش تحلیلی استقرا (Analytic Induction) روش تحلیل منطقی یا روش تحلیل ماتریکس (Logical Analysis /Matrix analysis) روش شبه آماری (Quasi- statistics) روش تحلیل رویداد یا تحلیل خرد (Event Analysis/ microanalysis) روش تحلیل استعاره ای (Metaphorical Analysis)

روش تحلیل زبان در زمینه ی متن یا روش تحلیل حوزه ای (Domain Analysis) روش تحلیل هرمنوتیک یا تأویل گرایانه (Hermeneutical analysis) روش تحلیل گفتمان (Discourse Analysis) و تحلیل گفتمان انتقادی (Critical Discourse Analysis) روش نشانه شناسی (Semiotics) ، روش تحلیل محتوا (Content Analysis) ، روش تحلیل کشف یا پدیدارشناسانه (phenomenology / Heuristic Analysis) ، روش تحلیل روایت (Narrative Analysis) ، روش رفتارگرایانه یا روش رفتار گرایانه ی اجتماعی ، روش دیالکتیک یا جدلی ، روش تفهیمی یا روش انتقادی ، روش تاریخی (Historical Research) ، روش عمل نگر (Action Research) ، روش قوم نگاری (Ethnographic Research) ، روش موردی (Case study) .

#### طبقه بندی روش های پژوهش کیفی

معمولاً روش های تحقیق را به دو دسته کمی و کیفی تقسیم بندی می کنند . از نظر روش گرد آوری و تحلیل داده ها ، مفروضه های زیر بنایی ، و چگونگی حل مسائل مورد مطالعه بین این دو دسته روش تحقیق تفاوت وجود دارد . در تحقیقات کمی برای گرد آوری داده ها از مشاهده سازمان یافته ، پرسشنامه و مصاحبه های سازمان یافته استفاده می شود ، در حالی که در تحقیقات کیفی برای گرد آوری داده ها از مشاهده مشارکتی ، مشاهده سازمان نیافته و نیمه سازمان یافته ، مصاحبه ی عمیق ، و تاریخ زندگی ( شرح حال ) استفاده می شود ، برای تحلیل داده های تحقیقات کمی از انواع روش های آماری ( توصیفی و استنباطی ) استفاده می شود ولی برای تحلیل داده های تحقیقات کیفی ، در صورت لزوم ، تنها از روش آمار توصیفی استفاده به عمل می آید.

تحقیقات کیفی : کل نگر ، استقرایی ، فرد نگر ، توصیفی - اکتشافی ، گمانه زنی ، ذهنی ، و انعطاف پذیر و تحقیقات کمی ؛ جزء نگر ، قیاسی ، قانون نگر ، تبیینی ، فرضیه آزمایی ، عینی و غیر انعطاف پذیرند ( حسن زاده ، ۱۳۸۲ ، ص ۲۱۰).

جاکوب (Jacob,1988) روش های پژوهش کیفی در علوم رفتاری را به

شش روش طبقه بندی می کند :

۱- کردار شناسی انسان (Human ethology) : در این روش سعی می شود تا انواع رفتار انسان ها شناسایی و درک شود. داده ها با استفاده از روش مشاهده گردآوری می شوند ، و گاهی از ضبط صوت و فیلم استفاده می کنند.

۲- روان شناسی بوم شناختی (Ecological psychology) : در این روش به رابطه متقابل انسان و محیط ، در شکل دادن به رفتار توجه می شود. هدف اصلی این روش توصیف و تفسیر این گونه رفتارها و تجزیه و تحلیل اثراتی است که عوامل محیطی بر این رفتارها می گذارند.

۳- قوم نگاری کل گرا (Holistic Ethnography) : در این روش فرهنگ انسانی نقش اساسی دارد و این همان چیزی است که محققان در اجرای روش مربوطه درصدد شرح ، توصیف و تحلیل آن بر می آیند . محققانی که از این روش استفاده می کنند، سعی می کنند با استفاده از روش مشاهده مشارکتی (Participant Observation) ، داده هایی را گردآوری می کنند و دیدگاه های افراد را مورد بررسی قرار دهند.

۴- انسان شناسی شناختی (Cognitive Anthropology) : در این روش فرض اساس این است که دیدگاه های کسانی که در تحقیق مشارکت می کنند دو دسته است : گروهی که به شکل توجه می کنند و گروهی که درصدد شناخت معانی و مفاهیمی برمی آیند که بطور منظم بین افراد رد و بدل می شود. در این روش مصاحبه ای عمیق و آزاد برای گردآوری داده ها استفاده می شوند و سپس از دیدگاه کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرند.

۵- قوم نگاری ارتباطات (Anthropolgy Of Communication) : در این

روش با توجه به روابط متقابل کلامی و غیر کلامی ( با استفاده از روش مشاهده مشارکتی ) داده ها گردآوری می شوند و برای ثبت این روابط از فیلم و ضبط صوت استفاده می کنند.

۶- تعامل گرایی نمادین (Symbolic Interactionism) : در این روش

محقق سعی می کند تا دریابد که افراد هدفشان از برقرای ارتباط متقابل چیست و چه معنا و برداشتی از این ارتباط دارند. در این روش بر معنا یا مفهومی که در سازمان های اجتماعی وجود دارد تأکید می شود ( همان، ۲۱۱-۲۱۰).

### مقایسه روش های کمی و کیفی

ویژگی های روش های کمی و کیفی را به طور هم سنجی در زیر ارزیابی می کنیم . روش های کیفی پدیدار شناسانه هستند، در صورتی که روش های کمی اثبات گرایانه می باشند. روش های کیفی استقرایی بوده و روش های کمی قیاسی یا فرضیه ای هستند. روش های کیفی کل گرایانه هستند در صورتی که روش های کمی جزء گرایانه می باشند. روش های کیفی ذهنی یا درونی هستند در حالی که روش های کمی عینی یا بیرونی می باشند. روش های کیفی جهت گیری فرایندی دارند در حالی که روش های کمی دارای سمت گیری نتیجه گرایانه می باشند. روش های کیفی انسان گرایانه هستند در حالی که روش های کمی مبتنی بر علوم طبیعی هستند. هر دو نوع روش جهانی هستند . در روش کیفی نبود نظارت نسبی مشهود است در صورتی که در روش کمی تلاش برای نظارت متغیرها دیده می شود. در روش های کیفی هدف درک نظر گاه کنش گراست در حالی که در روشهای کمی هدف یافتن حقایق و علل می باشد. در روش های کیفی واقعیت پویای مفروض ؛ برشی از زندگی است. در صورتی که در روش های کمی واقعیت ایستای مفروض ؛ ثبات نسبی در زندگی است. روش های کیفی به کشف نائل می شوند، در حالیکه روش های کمی جهت گیری اثباتی یا تأییدی دارند. پس روش های کیفی تبیینی هستند در حالی که روش های کمی تأییدی می باشند.

ویژگی های روش های کیفی و کمی را بطور هم سنجی در جدول زیر خلاصه می کنیم :

جدول شماره ۱ : مقایسه ویژگی های روش های کیفی و کمی

روش های کمی	روش های کیفی
۱- اثبات گرایانه	۱- پدیدار شناسانه
۲- فرضیه ای یا قیاسی	۲- استقرایی
۳- جزء گرایانه	۳- کل گرایانه
۴- عینی یا بیرونی	۴- ذهنی یا درونی
۵- جهت گیری نتیجه گرایانه	۵- جهت گیری فرایندی
۶- علوم طبیعی	۶- انسان گرایانه
۷- جهانی	۷- جهانی
۸- تلاش برای نظارت متغیر ها	۸- نبود نظارت نسبی
۹- هدف : یافتن حقایق و علل	۹- هدف : درک نظر گاه کنش گرا
۱۰- واقعیت ایستای مفروض، ثبات نسبی در زندگی	۱۰- واقعیت پویای مفروض، برشی از زندگی
۱۱- جهت گیری اثباتی یا تأییدی	۱۱- کشف
۱۲- تأییدی	۱۲- تبیینی

## فرایند مراحل پژوهش کمی و کیفی

روش های کمی اعداد و آماره ها را بکار می برند. به عنوان مثال ، می توان از ؛ آزمایش ها ، مطالعات همبستگی با کاربرد بررسی ها و توافق نامه های ( پروتکل های ) مشاهده ای استاندارد ، موارد ذخیره شده برای مطالعه موردی ( نمرات آزمون ) نام برد.

روش های کمی بطور کلی به صورت زیر عمل می کنند:

۱- مشاهده ی رویدادها ، پرسش نامه، پرسیدن پرسش های با پاسخ ثابت

۲- جدول بندی

۳- خلاصه کردن داده ها

۴- تحلیل

۵- استخراج نتایج . روش های کیفی از توصیفات و مقولات ( کلمات ) استفاده می کنند. به عنوان مثال می توان از مصاحبه های باز ، مشاهدات طبیعت گرایانه (یا سرشت گرایانه که در انسان شناسی معمول است ) ، تحلیل از اسناد ، مطالعات موردی یا تاریخچه زندگی یا شرح حال ، برخورد توصیفی خود - واکنشی به آزمایش ها و مطالعات همبستگی یاد کرد.

روش های کیفی به طور کلی به صورت زیر عمل می کنند :

۱- مشاهده رویدادها یا پرسش سؤالات با پاسخ های باز

۲- یادداشت یا ضبط آنچه گفته می شود یا انجام می گیرد.

۳- تفسیر ( واکنش های شخصی ، نوشتن تأملات یا فرضیه های فوری ، روش های

کنترل یا مراقبت (monitor methods)

۴- بازگشت مشاهده ، یا پرسیدن پرسش های بیشتر از مردم

۵- بازگشت دایره ای تکرار موارد ۴-۲

۶- نظریه پردازی رسمی ( پدیدار شدن تأملات و گمانه ها )

۷- استخراج نتایج

## شیوه های گرد آوری داده ها در پژوهش کمی و کیفی

در روش های پژوهش کیفی سه نوع گردآوری داده ها مطرح است: مصاحبه ها ، مشاهده ، و اسناد. در این روش سه نوع از داده ها تولید می شود: نقل قولها (Quotations)، توصیفات (Descriptions) استخراج از اسناد (Excerpts of documents) در نتیجه توصیف روایتی (Narrative description) و گاهی همراه با جداول و نمودارها تولید می شود. روش پژوهش کیفی به مثابه یک شخص به پژوهش گر وابسته است. در اینجا اعتقاد بر این است که پژوهش گر یک ابزار (instrument) نیست . او یک وسیله مکانیکی یا آزمون کننده ابزار همان گونه که در روش های کمی تلقی می شد، نباید در نظر گرفته شود. پژوهش و ارزیابی هنر و علم است. بایستی خود (self) بیشتر در آن درگیر شود.

در پژوهش کمی از شیوه هایی مانند مشاهده ، پرس و جو ، پرسش نامه و اسناد و مدارک استفاده می شود. در صورتی که در پژوهش کیفی علاوه بر ابزارهایی چون مصاحبه ها ، مشاهده ها و اسناد ، از ابزارهای پیشرفته ای مانند داده های کیفی و غیره نیز استفاده می شود.

## ویژگیهای پژوهش کیفی

رویکرد کیفی پژوهش به همان اندازه ی رویکرد کمی از اهمیت بالای علمی برخوردار است. برخی ویژگی های آن چنین است:

۱- اهمیت زمینه (context): پژوهش گران کیفی عناصری از زندگی اجتماعی را در کل آن زمینه مطالعه می کنند که در غیر این صورت معنای آن عنصر از بین خواهد رفت.

۲- شیوه بررسی موردی (case study): پژوهش گران کیفی باید دامنه وسیعی از اطلاعات را در مورد یا موارد محدود گرد آوری کند . این امر سبب درک بهتر فعالیت های آن پدیده در موقعیت های مختلف می شود.

۳- درستی پژوهش گر (Integrity): برعکس گفته پژوهش گران کمی که نفوذ شخص محقق را در میدان یک تحقیق کیفی تورش (bias) و آلوده نمودن واقعیات

عینی تلقی می کنند، پژوهشگران کیفی از بیش ها ، احساسات و دیدگاه های شخصی در راه شناخت و درک زندگی اجتماعی مورد بررسی بهره می جویند.

۴- نظریه بنیادی یا زمینه ای (Grounded theory): پژوهش گر کیفی نظریه را در طول فرآیند گرد آوری داده ها به دست می آورد و آماده برخورد با رخدادهای پیش بینی نشده است نه اینکه الزاماً نظیر پژوهشگران کمی آن را از قبل آماده کرده باشد.

۵- فرایند و تفسیر (process and Interpretation): در فرایند تحقیق هر محقق کیفی با توجه به توالی رخدادهای به ترتیب آنها را از آغاز تا پایان پی گیری می کند و سپس به تفسیر آنها می پردازد یعنی مفاد منطقی یا فحوای معنای آنها را تعیین می کند.

### شیوه های واکاوی در پژوهش کیفی

شیوه های واکاوی به دو شیوه ی دست اول و دست دوم طبقه بندی می شود. برخی از مهمترین شیوه های دست اول واکاوی بشرح زیر است:

**تخمین پیاپی:** یعنی در طول زمان یا پس از چند تکرار پژوهش گر از ایده های مبهم و جزئیات ملموس داده هارا به سوی یک واکاوی فراگیر با تعمیم هایی پیش می برد.

**روش نمایشی:** با این روش پژوهشگر نظریه را در باره ی یک موقعیت ملموس تاریخی یا مجموعه اجتماعی به کار می برد یا داده ها را براساس یک نظریه ی پیشین سازماندهی می کند.

**مقایسه تحلیلی:** در اینجا ، پژوهش گر بر روی شماری از قواعد متمرکز می شود و آنها را با تبیین های گوناگون با هم مقایسه می کند این قیاسها بر مبنای وجوه تشابه یا تفاوت صورت می گیرد.

**واکاوی حوزه ای ( Domain analysis):** در این نوع واکاوی واحد اساسی در هر مجموعه فرهنگی و حوزه یک مفهوم یا یک ایده تعریف می شود. حوزه ها به صورت مفاهیم گسترده با هم ترکیب می شوند تا یک تفسیر کلی از صحنه ی فرهنگی یا مجموعه ی اجتماعی را فراهم آورند.

گونه های آرمانی (Ideal type) : این همان روش ((وبر)) است که یک گونه آرمانی را برمی گزیند و سایر گونه ها را با آن مقایسه می کند. در واقع از طریق این گونه ها ویژگی های منحصر بفرد زمینه را بهتر می توان درک کرد. برخی از شیوه های دسته دوم واکاوی عبارت اند از واکاوی شبکه ای ، تخصیص زمان ، جریان و سیر زمانی رخ دادها ، روش دسته بندی چند گانه و در نهایت شواهد منفی.

### نکات ضعف و قوت روش های کمی و کیفی

در اینجا ابتدا به نکات قوت روش های کیفی پژوهش می پردازیم و سپس به نکات ضعف روش های کمی پژوهش اشاره خواهیم کرد.

(۱) عمق و دقت (Depth- Detail) در یک پرسشنامه ی استاندارد عمق زیادی امکان ندارد به دست آید.

(۲) بازبودن (openess) روش کیفی می تواند نظریه های جدیدی را تعمیم داده و پدیده هایی که بوسیله ی پژوهشگران قبلی حذف شده یا در پیشینه پژوهش نیامده است را تشخیص دهد.

(۳) به مردم کمک می کند تا جهان را از منظر مطالعات آنها بنگرند : مقولات آنها ، بویژه مقولات تحت فشار ، تجارب آنها از جهان را تحت تأثیر قرار می دهد.

(۴) تلاش می کنند از پیش داوری ها یا قضاوت های پیشین اجتناب نمایند ( گرچه برخی پژوهشگران کیفی (quals) ) اخیر در این زمینه مخالفند ، ما همیشه قضاوت می کنیم اما آن را نمی پذیریم. گزینش یک موقعیت یا گروه نسبت به دیگری قضاوت است ) اهداف سعی می کنند آنچه که در قضاوت نسبت به دیگران رخ می دهد اتخاذکنند؛ مردم اکنون در اصطلاحات خودشان ، سعی می کنند چشم اندازهایی را ارائه دهند که خواننده بتواند نظر گاه ایشان را ببیند ، در نتیجه همیشه این تشخیص به طور ناقص به دست می آید. این یک جستجو (quest) یا پژوهش است.

نکات ضعف روش های پژوهش کمی عبارت اند از:

(۱) معمولاً افراد کمی آن را مطالعه می کنند.

(۲) کمتر به سادگی به تعمیم به عنوان نتیجه دست می یابد.

- (۳) گرد آوری داده ها و ساختن مقایسه های نظام مند مشکل است.
- (۴) به ویژگی ها و مهارت های شخصی پژوهشگر بستگی دارد ( این مورد در باره ی روش های پژوهش کیفی نیز صدق می کند، اما ارزیابی مهارت های آنها در اجرای پژوهش با روش های کیفی ساده نیست )
- (۵) مشارکت در اجرا همیشه می تواند موقعیت اجتماعی را تغییر دهد ( گرچه عدم مشارکت همیشه می تواند موقعیت اجتماعی را همچنین دگرگون سازد )

### مزایا و معایب پژوهش کیفی

مزایای تحقیق کیفی عبارتند از :

۱. مشاهده رفتار در وضعیت طبیعی: در این روش رویدادها و رفتارها در دنیای واقعی ، و نه در محیط ساختگی و تصنعی ، بررسی می شود.
۲. درک عمیق : تحقیق کیفی محقق را مجبور می کند به طور مستقیم در زندگی افراد مورد مطالعه وارد شود. و به نظرهای شخصی آنها در ارتباط با زندگی دست یابد.
۳. انعطاف پذیری : در این روش محقق نه تنها می تواند به سوال های از پیش تدوین شده پاسخ دهد ، بلکه توانایی پاسخ گویی به پرسش های مطرح شده در زمان اجرای تحقیق را نیز دارد. یعنی ، پژوهشگر می تواند پژوهش خود را براساس موقعیت های جدیدی که پیش آمده است گسترش دهد(حسن زاده،ص۲۱۳).

معایب تحقیق کیفی عبارتند از:

۱. تجاوز به حقوق انسانی آزمودنی ها: محقق ممکن است از اعضای نمونه یا جامعه ، بدون اطلاع و رضایت قبلی آنها ، اطلاعات آشکار و در عین حال زیان بخش را جمع آوری کند.
۲. مخاطرات قانونی، اخلاقی و جانی : در برخی شرایط ، محقق نه تنها ممکن است باعث مخاطره جانی برای اعضای گروه شود ، بلکه امکان مخاطره جانی برای خود او نیز وجود دارد. شرکت محقق در فعالیت های گروه هایی که درگیر کارهای جنایی هستند ، ممکن است موجب شود که به او اتهاماتی زده شود و در نتیجه تحت تعقیب قرار گیرد. حتی ممکن است پیروی از اعمال و رفتار گروه سلامت جسمانی و

روانی پژوهشگر رابه خطر بیندازد. در مواردی ، محقق ممکن است مجبور شود در رفتارهای غیر اخلاقی و غیر انسانی در گیر شود.

۳. طولانی بودن : این روش اساساً وقت گیر و طولانی است . انعطاف پذیری تحقیق کیفی و به وجود آمدن اتفاقات پیش بینی نشده در جریان این روش باعث طولانی شدن فرآیند تحقیق می شود.

۴. فقدان تفکیک یا جدا سازی: تلفیق محقق با شرکت کنندگان در تحقیق از مشکلات این روش است ، این موضوع باعث ایجاد سوگیری در تحقیق می شود و بخشی از واقعیت های اجتماعی را مغشوش می کند.

۵. فقدان پایایی یا پایایی ضعیف: در این روش به مشاهده رویدادها و حوادث کمیاب و نادر پرداخته می شود. این مشاهده غالباً توسط محقق و بدون بررسی پایایی آن انجام می شود(همان،صص ۲۱۴-۲۱۳).

#### مضمون های روش های پژوهش کیفی

در زیر به ده مضمون(Theme) مهم در مورد روش های کیفی پژوهش اشاره می کنیم: طبیعت گرایانه ( سرشت گرایانه ) ( Naturalistic ): موقعیت را دستکاری نمی کند ، بطور طبیعی حدوث رویدادها را مشاهده می کند و آنها را کنترل نمی کند. استقرایی ( Inductive ): مقولاتی که از مشاهده ناشی می شوند ، دارای سمت گیری آفرینش و کشف هستند ، نظریه ها از داده ها ناشی می شوند. اغلب گمانه های استقرایی ، آنها را آزمون می کند ، سپس در جستجوی تبیین های ممکن یا فرضیه های اضافی هستند.

کل گرایانه ( Holistic ): به کل بنگرید. آنچه که پدیده ها را یکپارچه می سازد یک نظام پیچیده است. چشم انداز نهایی را ملاحظه کنید. اغلب پژوهش های دانشگاه ها اجزای کوچکتر را مطالعه می کنند و از تصاویر بزرگ غفلت می ورزند. از جمله در زمینه ویژه و منحصر بفرد. اما می توانند همچنین به متغیرهای ویژه بنگرند.

توصیف فشرده ( Thick description ): اجزای فراوان ، نقل و قول های بسیار. تعامل شخصی ( personal contact ): در تجارب سهمی شدن و تلاش نکردن ، و برای پژوهشگر بیرونی عینی بودن. برای شناخت مردم باید آنها را فهمید ، و درون آنها

را به وسیله انعکاس روی تجاربشان بدست آورد. اگر تلاش کنیم عینی باشیم ، احتمالاً  
نظریه آنها را درک نخواهیم کرد ( اما بایستی چیزهایی درباره آنها درک کنیم ).  
پویا ( Dynamic ): جابجایی ثابت با دگرگونی پدیده و زمینه: اکنون چه روشی  
مناسب است و نیز بکار گیری آزمایش و خطا ( اما در رویکردی که در یک نقطه از  
زمان بهترین کار را انجام می دهد ، قرار ندهید ). تشخیص دهید که اشیا ممکن است  
بطور متفاوت آشکار شوند تا آنطور که مورد انتظار بودند، با جریان حرکت کنید.  
گزینش مورد منحصر به فرد ( Unique case selection ): شامل عمومیت پذیری  
نمی شود ( واقعاً تعمیم یک ریسک مشترک ( Cooperative venture ) پژوهشگر و  
خواننده می باشد: پژوهشگر بطور کامل زمینه را توصیف می کند و خواننده تعمیم  
می گیرد که زمینه جدید درحالات مهم مشابه است ).  
حساسیت زمینه ( Context sensitivity ): به جنبه های اجتماعی ، تاریخی و جسمانی  
زیادی از زمینه تأکید می ورزد.

یگانگی ( Empathic ): تلاش برای بدست آوردن منظری از سایر اشخاص از طریق  
درون نگری و واکنش ، که هنوز غیر قضاوتی است. در رابطه با خطاهای من ذهنی  
نیست ، و در رابطه با بدون خطا عینی نیست، اما چشم اندازشان را تا درجه ممکن  
بدست می آورد. چگونه واقعیت در مطالعات آنها ظاهر می شود. هنوز نیز احساسات  
خودشان را گزارش می کنند و تجارب به مثابه ی جزئی از داده ها محسوب می شود.  
سعی کنید قضاوت ها را متمایز کنید ، اما آزادانه احساس خودتان را بپذیرید. ( پذیرش  
خطاها و احساسات اعتبار را می افزایش دهد. سعی نباید کرد آنها را همانگونه که گاهی در  
روش های کیفی رخ می دهد پنهان نمود ).

طرح قابل انعطاف ( Flexible design ): همیشه بطور کامل قبل از پژوهش طرح  
آنرا مشخص نمی کنند ؛ متغیرها و گمانه ها و نمونه گیری و روش هایی وجود دارند  
که دست کم بخشی تکوینی هستند یعنی نیازمند آشکار سازی می باشند. و نیز نیازمند  
توانایی تحمل ابهام. خطا و آزمایش با مقولات نیز برخی مواقع نیازمند فرمول بندی  
مجدد می باشد. بازگشتی ( recursive ) است یعنی از اجزا به کل باید رفت و مجدداً به  
اجزا برگشت و آنگاه باز سازی بهتری انجام داد. همچنین نیازمند غوطه وری در

موقعیت اجتماعی می باشد ، سپس برای انعکاس باید کنار کشید ، سپس مجدداً غوطه ور شد. یا باید روش های چند گانه را بکار برد ، یا برای شدنی بودن ، برای مدتی تصویر بهتری از آنچه که اتفاق می افتد و چگونگی درک آن بدست آورد ، و حتی روش های کمی را می توان بکار گرفت.

### پارادایم های پژوهش در علوم اجتماعی

پارادایم یک جهان بینی است. در حقیقت دیدگاهی است کلی درباره پیچیدگی های جهان واقع. پارادایم های پژوهشهای علوم اجتماعی به واسطه نوع پاسخ انسان به پرسش های پایه و فلسفی متفاوت مشخص می شوند. به لحاظ هستی شناسی ، چیستی ماهیت واقعیت پرسش می شود. و به لحاظ معرفت شناسی ، وجود رابطه بین پژوهشگر و آنچه مطالعه می شود ، مطرح می گردد. از لحاظ ارزش شناسی ، چیستی نقش ارزش ها در پژوهش پرسش می شود. و از بعد روش شناسی ، چگونگی فرآیند پژوهش و چگونگی نیل به دانش توسط پژوهشگر مطرح است. و سر انجام از لحاظ لفظی ، چیستی زبان پژوهش پرسش می شود.

روش علمی کمی ریشه در فلسفه اثبات گرایی دارد. پیش فرض اثبات گرایی که منشا فلسفی آن به فلاسفه ای مانند کنت ، میل و نیوتون بر می گردد ، آن است که واقعیتی در جهان خارج هست که می توان آن را مطالعه کرد و شناخت طبیعت اساساً منظم و دارای ترتیب بوده و مستقل از مشاهدات ما است. به عبارت دیگر نباید ذهنیات خود را در مشاهدات خود دخالت دهیم. پیش فرض دیگر آن این است که پدیده ها تصادفی نیستند ، بلکه دارای علل مقدماتی هستند. از این رو پژوهش های کمی به دنبال فهم علل زمینه ای پدیده های طبیعی هستند. در این پژوهش ها تأکید و تلاش برای حفظ عینیت انجام می شود.

روش علمی کیفی ریشه در فلسفه طبیعت گرایی یا پدیدار شناسی یا ساختار گرایی دارد و به دنبال دگرگونی های فرهنگی ناشی از پسا نو گرایی بوجود آمد و به مثابه ی حرکتی در مقابل اثبات گرایی در نظر آمد. تفکر پسا نو گرایی بر جدا شدن از افکار و ساختارهای قدیمی و ترکیب ایده ها و ساختارها به شیوه ای جدید تأکید دارد ،

و اساس یک روش پژوهش نظام دار ولی متمایز را در علوم اجتماعی تشکیل می دهد. پژوهشگر طبیعت گرا نسبی گر است، از دید او واقعیت ماهیت ثابتی ندارد، بلکه ساخته ی فردی است که در پژوهش شرکت دارد. به بیان دیگر، واقعیت بستگی به زمینه دارد و می تواند ساختارهای متفاوتی داشته باشد. از دید گاه معرفت شناسی پارادایم طبیعت گرایی فرض می کند که دانش وقتی به حداکثر می رسد که فاصله پژوهشگر و مشارکت کنندگان (Participants) در پژوهش به حداقل برسد. گفته ها و تفاسیر افراد شرکت کننده در پژوهش کلید فهم پدیده ی مورد مطالعه پژوهشگر است.

دو دیدگاه متفاوت نسبت به واقعیت عینی باعث دو روش پژوهش جداگانه، کاملاً متفاوت می شود. اثبات گرایان عمدتاً از روش کمی و طبیعت گرایان عمدتاً از روش کیفی استفاده می کنند. پرسش های اساسی و پیش فرض های پارادایم ها درزدائبات گرایان و طبیعت گرایان متفاوت است. در باب پرسش ماهیت واقعیت چیست؟ اثبات گرایان معتقدند واقعیت وجود دارد، عینی، ملموس و مستقل از پژوهشگر است، در صورتی که طبیعت گرایان باور دارند که واقعیت ذهنی است و ساخته مشارکت کنندگان در پژوهش است. درباره چستی رابطه ی بین پژوهشگر و پژوهش اثبات گرایان معتقدند که پژوهشگر از پژوهش جداست. در حالی که سرشت گرایان بر این باورند که پژوهشگر با پژوهش تعامل دارد و یافته ها در این رابطه تعاملی به وجود می آیند. در باب چستی نقش ارزش ها در پژوهش اثبات گرایان معتقدند که پژوهش از لحاظ ارزشی خنثی است. در حالیکه پژوهش با ارزش ها ارتباط دارد. درباره چگونگی فرآیند پژوهش روش اثبات گرایان مبتنی بر استدلال قیاسی است و مفاهیم قبل از پژوهش تعریف می شوند. در صورتیکه روش طبیعت گرایان مبتنی بر استدلال استقرایی است و پدیده در طی پژوهش تکامل می یابد. و سر انجام درباره چستی زبان پژوهش، اثبات گرایان با زبان رسمی و با اصطلاحات کمی پژوهش را ارائه می دهند. پژوهش در اینجا با زمینه ارتباط ندارد. تأکید بر نظارت، تعمیم پذیری و تحلیل های آماری است. طرح پژوهش بدون تغییر می ماند. در حالی که زبان پژوهش طبیعت گرایان ادبی، غیر رسمی و با اصطلاحات کیفی است. پژوهش با زمینه

ارتباط دارد، و طرح پژوهش روند رو به تکامل دارد، و به دنبال الگوی موجود در یک زمینه است.

### پیامدهای پارادایم ها

روش های پژوهش طبیعت گرایانه در صدد توضیح پیچیدگی های انسان هستند. آنها به پیچیدگی آدمی و توان او برای شکل دهی به تجربیات خود و اینکه حقیقت ترکیبی از واقعیات است اعتقاد و تأکید زیادی دارند که تجربیات انسان را از طریق جمع آوری و تجزیه و تحلیل ذهنیات و شرح حال های او، به همان گونه که هست درک نمایند. پژوهشگران این روش، روش علمی - کمی را روشی کاهنده می دانند که تجربیات انسان را صرفاً تا حد یک سری مفاهیم تحت مطالعه کاهش می دهند، و این مفاهیم نیز از پیش توسط پژوهشگر تعریف می شوند، نه با توجه به تجربیات انسان های شرکت کننده در مطالعه. این گروه تأکید زیادی بر روی جنبه های پویا، همه جانبه ( Holistic ) و فردی تجربیات انسان دارند و می کوشند تا این ابعاد را تماماً در متن شرایط و از دیدگاه افرادی که آنها را تجربه کرده اند در نظر بگیرند.

مطالعات طبیعت گرایانه منجر به اطلاعات عمیق و ژرفی می شوند که می توانند ابعاد گوناگون پدیده های پیچیده انسانی را روشن نمایند. با این حال این روش ها نیز دارای محدودیت هایی هستند. این روش ها از انسان به عنوان ابزار جمع آوری داده ها استفاده می کنند و اگرچه انسان باهوش و حساس است ولی عاری از خطا نیست. به علاوه اگر چه ذهنیت بینش تحلیلی پژوهشگر را تقویت می کند ولی اگر پژوهشگر مهارت نداشته باشد این روش ها می توانند منجر به یافته هایی جزئی و ناقابل گردند. از سویی به دلیل تأثیر ذهنیت ( Subjectivity ) در این پژوهش ها ممکن است این پرسش مطرح شود که آیا اگر دو پژوهشگر از این نوع یک چیز را مطالعه کنند، به ویژه که اکثر این پژوهش ها بر روی نمونه های کوچکی انجام می شود، به یک نتیجه می رسند؟ و با مورد پرسش قرار دادن تعمیم پذیری نتایج آنها این طور گفته می شود که این پژوهش ها، تنها حاصل تفکرات خاص نویسنده هستند. پارادایم ها مانند عینک هایی هستند که در نگاه دقیق تر ما به جهان کمک می کنند و وجود هر دو مطلوب بوده و باعث ایجاد دانش جدید می شوند. هدف نهایی

هر دو پژوهش های کمی و کیفی شناخت بیشتر جهان ، پی بردن به حقیقت امور است و در واقع هر دو به جمع آوری و تحلیل شواهد از طریق حواس انسان می پردازند. بنابراین نمی توان گفت که مثلاً پژوهشگران کمی یا کیفی کدامیک تحلیل گران برتری هستند. پارادایم ها فقط ضعف و قوت یکدیگر را تکمیل می کنند. از این رو برخی توصیه می کنند که از ترکیبی از دو روش استفاده شود و این را تلفیق در پژوهش (Triangulation) می نامند ، یعنی استفاده از دو یا چند روش بطور همزمان یا پی در پی برای بررسی یک پدیده.

### نتیجه گیری

معمولاً روش های پژوهش رابه دو دسته کمی و کیفی تقسیم بندی می کنند. پژوهش کیفی عبارت است از یک شیوه ذهنی که برای توصیف تجربیات زندگی و معنی بخشیدن به آنها بکار می رود. اصطلاحات و روش های استدلال پژوهش کیفی از روش های کمی سستی متفاوت است و این امر ریشه در مبنای فلسفی متفاوت آنها دارد. استفاده از روش های کیفی در مطالعه پدیده های انسانی ریشه در علوم اجتماعی دارد، زیرا برخی از ابعاد ارزش ها ، فرهنگ و روابط انسانی را نمی توان با استفاده از روش های کمی کاملاً توضیح داد. از نظر روش گرد آوری و تحلیل داده ها ، مفروضه های زیر بنایی ، و چگونگی حل مسائل مورد مطالعه بین این دو دسته روش پژوهش تفاوت وجود دارد. در پژوهش های کمی برای گرد آوری داده ها از مشاهده سازمان یافته ، پرسشنامه ها ، و مصاحبه های سازمان یافته استفاده می شود ، در حالی که در پژوهش کیفی برای گرد آوری داده ها از مشاهده مشارکتی ، مشاهده سازمان نیافته و نیمه سازمان یافته ، مصاحبه عمیق ، و تاریخ زندگی ( شرح حال ) استفاده می شود. برای تحلیل داده های پژوهش های کمی از انواع روش های آماری ( توصیفی و استنباطی ) استفاده می شود ولی برای تحلیل داده های پژوهش های کیفی ، در صورت لزوم از روش آمار توصیفی استفاده به عمل می آید.

ویژگی های پژوهش های کیفی عبارت است از: کل نگر ، استقرایی ، فرد نگر ، توصیفی - اکتشافی ، گمانه زنی ، ذهنی و انعطاف پذیری ؛ و ویژگی پژوهش های کمی عبارت است از: جزء نگر ، قیاسی ، قانون نگر ، تبیینی ، فرضیه آزمایی ، عینی ، و غیر انعطاف پذیری.

دلایلی چون سهولت و آسانی ، سرعت نتیجه گیری ، بی نیازی از امکانات و تجهیزات مفصل ، تعمیم پذیری ، عدم پیچیدگی ، پذیرش عمومی از سوی مراکز و سازمان های حمایت کننده ، امکان استفاده و به کار گیری از پژوهش های کمی را بیشتر کرده است.

در مقابل ، دلایلی مانند ؛ پیچیدگی ، عدم سرعت در نتیجه گیری ، تعمیم پذیری در اغلب موارد ، عدم توجه و گرایش سازمان های پژوهشی حمایت کننده ، زمان بر و پر هزینه بودن و در نهایت نبود شناخت کافی سبب شده است تا پژوهشگران گرایش کمتری به پژوهش های کیفی داشته باشند.

امروزه کاربرد هر دو روش توصیه می شود. این روش ها رویکردهای متفاوت و جهت گیری های فلسفی گوناگونی دارند. بنابراین اکثر پژوهشگران در زمینه های خاصی تخصص دارند ، پارادایم های کمی و کیفی مانند عینک هایی هستند که در نگاه دقیق تر ما به جهان کمک می کنند و وجود هر دو مطلوب بوده و باعث ایجاد دانش جدید می شوند. هدف نهایی روش های کمی و کیفی ، شناخت جهان و پی بردن به حقیقت امور است و در واقع هر دو پارادایم نقاط ضعف و قوت یکدیگر را تکمیل می کنند. از این رو پیشنهاد می شود از هر دو روش به طور تلفیقی یعنی استفاده همزمان یا پی در پی برای بررسی پدیده ها بهره گرفت.

## منابع

- ۱- استیک ، رابرت ای. هنر پژوهش موردی. ترجمه: محمد علی حمید رفیعی . تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی ۱۳۷۹.
- ۲- حسن زاده ، رمضان . روش های تحقیق در علوم رفتاری . تهران : ساوالان . ۱۳۸۲.
- ۳- سیلورمن ، دیوید. روش تحقیق کیفی در جامعه شناسی . ترجمه: محسن ثلاثی . تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان . ۱۳۸۱.
- ۴- صلصالی ، مهوش و دیگران. روش های تحقیق کیفی . تهران : انتشارات بشری . ۱۳۸۲.
- ۵- فرانکفورد ، چاوا و دیگری. روش های پژوهش در علوم اجتماعی . ترجمه: فاضل لاریجانی و دیگری . تهران : سروش . ۱۳۸۱.
- ۶- مارشال ، کاترین . روش تحقیق کیفی . ترجمه: علی پارسائیان و دیگری . تهران : دفتر پژوهش های فرهنگی . ۱۳۷۷.
- ۷- منصوریان ، محمد کریم . روش های پژوهش کیفی و کمی در علوم اجتماعی . شیراز : انتشارات نوید . ۱۳۸۱.
- 8- Burgess R G. Issues in educational research: Qualitative methods, hewes: Flamer . 1985.
- 9- Coffy, A, Alkinson , p. Making sense of qualitative data Thousand oaks, Ca: Sage . 1996.
- 10- Cheek , J. Taking a view; qualitative research as representation . Qualitative Health research . 1996.
- 11- Cohen , L; et al. Research methods in education , london , Rotledge, Flamer. 2000.
- 12- Denzin N.K , Lincoln Y.S. Handbook of qualitative research , Thozand Oaks , CA: sage. 1996.
- 13- Glass, G.; et al . Meta analysis in social research, Beverly, Hills: SA : Sage . 1981.
- 14- Guha. E.G . The Paradigme dialogue, New bury Park, A: Sage. 1990.
- 15- Koul , L. Methodology of educational Research, Jangpura , Rikas. 1997.
- 16- Miles Mhuberman , A . An expanded sourcebook: Qualitative data analysis Beverly hills. CA: Sage. 1994.
- 17- Patton, MQ . Qualitative evaluation and research methods . Newbury Park, CA : Sage. 1990.
- 18- Phillips, D. Philosophy, science and Social inquiry , Newyork , Pergamon press. 1987.
- 19- Rosenthal , R. Meta analytic procedures for social research, methods series London , Sage. 1984.
- 20- Strauss , M. A ; Cobin , J. Basic of Qualitative research : Grounded Theory procedures and techniques. New bury park , CA .: sage. 1990.